

ismert névcsoporthoz valamennyi eleme külterületi objektumot jelöl, a bőrkabátosoknak viszont számos belterületi helynévről is van közös tudásuk. Az eltérés oka a mikroközösségek társadalmi hátterében keresendő: a bőrkabátosok generációk óta a saját földjeiket művelték, illetve műveltették, s ebből adódóan a határral, a földekkel való kapcsolatuk is alapvetően a saját földjeikre korlátozódott. Ezzel szemben a kóróvárosiak, akik jellemzően bérmunkákat végeztek, nem csupán egy-két, általuk birtokolt földet műveltek, hanem éppen ellenkezőleg: a határ bármely részére eső, a kisbirtokosok tulajdonában lévő föld művelését végezhatték. A Kóróvárosban generációkon át terjedhetett tehát a gazdag szántóföldnév-állomány, míg a bőrkabátosok körében leginkább csak a földdel foglalkozásukból adódóan kapcsolatban lévők tehettek szert széles névismeretre. A genetikai alapú névközösség-vizsgálat eredményei is tanulságosak: a bakonszegi ötagú család közösen birtokolt helynévkincse a falu szinkrón névanyagának igen jelentős részére, 36%-ára kiterjed. Megfigyelhető továbbá, hogy a közösen birtokolt névanyag számos elemének jelöltje a település nyugati határában, a család lakóhelyének közelében fekszik.

4.6. Helynévismeret és településtörténet. A négy falu névismereti átlagait összehasonlítva azt tapasztaltam, hogy a nagy történelmi múltú, az Árpád-kortól lakott, prototipikusnak tekinthető falvakban, Bakonszegen és Szentpéterszegen a nyelvhasználók a településük névkincsének átlagosan legalább a felét ismerik. A felmérések ezzel szemben a csupán néhány évtizedes, illetve két évszázados múltú, nem hagyományos faluként létrejött Pródon (amely valójában tanyaközpontként alakult) és Bodaszőlőn (amely egykori kertségből népesedett be) valamivel gyengébb fokú névismereti átlagokat tártak fel. A két szélső pólus közötti eltérés azt mutatja, hogy a helynévismeret a település múltjával, hagyományaival, a lakosság kontinuitás voltával is korrelál: az évszázadok óta, folytonosan lakott településeken élők feltehetően jobban ismerik az őket körülvevő helyneveket, mint a rövid múltú településeken élő lakosok.

E. NAGY KATALIN

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1973-8844>

Debreceni Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

MÁTISNÉ PÁJI GRÉTA, Írói névadás Kosztolányi Dezső prózájában. Az életmű legfontosabb személynevei és a *Sárszeg* helynév

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyar nyelvtudomány. Budapest, 2020. 193 lap
DOI: 10.15476/ELTE.2020.162

Témavezető: SLÍZ MARIANN. Opponensek: KOROMPAY KLÁRA, TAKÁCS JUDIT

Védés: 2021. március 5.

1. A disszertáció témája, céljai, módszertani háttere. Kutatásomban Kosztolányi Dezső szépprózai műveiben előforduló személynevekkel és az életmű több darabjában felbukkanó *Sárszeg* helynévvel foglalkoztam. A disszertáció célkitűzései között szerepelt egy interdiszciplináris jellegű megközelítésmód bemutatása és a vizsgált anyaghoz való többszempontú viszonyulás. A névkategóriák meghatározása helyett sokkal inkább az írói

névhasználat természetes létmódját igyekeztem megfigyelni, a tulajdonnév univerzális tulajdonságaira összpontosítva, ugyanakkor szem előtt tartva azt is, hogy az írói szándékok felderítése nem lehet teljes mértékű: egzakt válaszok helyett inkább hipotézisek mentén megfogalmazott összefüggéseket találhatunk.

Az általam jelentéstani szempontból vizsgált nevek elemzéséhez jól illeszkedett a kognitív szemantikának a poliszémia jelenségével kapcsolatos azon felfogása, amely a szavak jelentését az egyes jelentések részleges megfelelései révén hálózatos, szerkezetes modellben írja le. Az ezzel kapcsolatos elgondolások az Édes Anna című regény névtani feldolgozása-kor és főként az *édes* szó jelentéshálózatának elemzésekor bizonyultak jól hasznosíthatónak.

Fontos megközelítésmód volt a nevek feldolgozása során az intertextualitás jelenségének kérdésköre is. Az írói névadással kapcsolatos vizsgálataim eredményeképpen más, intertextualitással foglalkozó munkákkal összhangban egyre inkább arra a meggyőződésre jutottam, hogy az intertextualitás a nevek létmódjának általános jellemzője. Ez a jellemző különösen jól érvényesül olyan írói életművekben, amelyekben visszatérő vagy névváltozatokban felbukkanó nevekkal találkozhatunk. A Kosztolányi-szövegek közül a *Sárszeg* helynév és az *Esti Kornél* személynév részletesebb vizsgálatára vállalkoztam az intertextualitás jelensége felől közelítve.

Külön fejezetben foglalkoztam azzal, hogy a kisebb terjedelmű szövegekben, a szerző novelláiban milyen sajátosságok figyelhetőek meg az írói névadás tekintetében műfajterjedelmi szempontokat is tekintetbe véve. A novellák névadását tekintve három fő tendenciát találtam. Az első a név közzszoí jelentésének segítségével ér el művészi hatást, a második az olvasó névről és névhasználatról való szociokulturális ismereteire épít, míg a harmadik a névtelenség mint a kisebb terjedelmű szövegekre kifejezetten jellemző és típusait tekintve összetettnek mondható kategória.

Kosztolányi írói névadásának vizsgálatát tekintve kivételesen szerencsés körülmény, hogy a 2010-es években, a Kalligram Kiadó gondozásában elindult a szerző műveinek kritikai kiadás formájában, kötet sorozatban történő megjelentetése. A kritikai kiadás darabjai könnyen hozzáférhetővé és összehasonlíthatóvá tették az egyes szövegváltozatokat, így az egyes névváltozatok alakulását is. Ennek köszönhetően a szereplőket érintő névváltoztatások vizsgálata csaknem önként adódott a Kosztolányi-szövegek kapcsán, hasznos kiindulópontot szolgáltatva az írói nevek értelmezéséhez.

A névváltozatok vizsgálatát kérdőíves kutatással egészítettem ki, mely viszonylag újabb, néhány szakirodalmi előzményen alapuló módszernek tekinthető az írói névadás vizsgálatát tekintve. A kérdőív a mai olvasók nevekkel kapcsolatos asszociációit vizsgálta, két részben. A kérdőív első részében ötfokozatú Likert-skála segítségével osztályozhatták a neveket a kitöltők az általam megadott szempontok szerint. A kérdőív második része kifejezetten sokrétű információt nyújtott a befogadói asszociációkról: ebben a részben ugyanis szabadon, akár néhány mondatban mondhatták el a véleményüket a válaszolók a névről és annak általuk elképzelt viselőjéről. A neveket szándékosan kontextus nélkül szerepeltettem a kérdőívben. A célom az volt, hogy megvizsgáljam, a szerteágazó válaszok között milyen általános tendenciák, kollektív asszociációk figyelhetőek meg egy-egy név kapcsán.

A névtelenségre külön megközelítési módként tekintettem a disszertációban, mert azt figyeltem meg a szövegek vizsgálatakor, hogy sokrétű, kiterjedt jelenséggel van dolgunk. A különféle esetek vizsgálhatónak bizonyultak a megnevező szándékát és a névtelenség funkcióit tekintve.

Az interdiszciplináris megközelítés igényével került az alkalmazott szempontok közé a dolgozatban a megszólítások és az említések vizsgálata. Amellett, hogy ezek a nyelvi elemek sokszor névvel vagy név helyett szerepelnek a szövegekben, képesek információt közvetíteni a személyközi viszonyokról is, ezzel is hozzájárulva az írói névadás minél sokoldalúbb vizsgálatához.

2. A disszertáció felépítése. A disszertáció tíz nagyobb fejezetre tagolódik. Az első fejezetben a célokat, módszereket és a vizsgált témát tekintetem át.

A dolgozat második fejezete a későbbi fejezetekben alkalmazott módszertani és elméleti megközelítéseket foglalta össze. Ebben a részben írtam arról is, hogy mely fontosabb kötetek, tanulmányok adtak módszertani inspirációt a dolgozat elkészültéhez.

A harmadik és a negyedik fejezetet egyfajta bevezetőnek szántam a konkrét nevekkal kapcsolatos megállapítások, eredmények szisztematikus áttekintése előtt. A harmadik fejezet Kosztolányi Dezső nyelvszemléletével foglalkozott, összefoglalva az ezzel a témakörrel kapcsolatos szakirodalmi véleményeket. Így a fejezetben szóba került Kosztolányi nyelv műveléssel kapcsolatos szerepvállalása, korabeli nyelvészeti irányzatokhoz és egy-egy korabeli nyelvész nyelvvel kapcsolatos elgondolásaihoz való viszonya, a témában írt vitacikkei is. A disszertáció negyedik része az előző, nyelvszemlélettel foglalkozó fejezethez kapcsolódva már egy szűkebb és a dolgozat főtárgyához közelebb eső témát taglalt, a szerző névszemléletét. Egy ilyen jellegű áttekintés alapját adja és egyben az írói névadás vizsgálatának jogosultágát is igazolja Kosztolányi esetében, hogy a szerző levelei, nyilatkozatai között, a regény- és novellaszövegeiben kifejezetten sok nevekkel kapcsolatos megjegyzést, magyarázatot találunk.

A dolgozat ötödik fejezete a már korábban említett poliszémia jelenségén keresztül értelmezte az Édes Anna nevéit a kognitív szemantika elméleti alapjainak felhasználásával.

A hatodik fejezet két nagyobb alfejezetre tagolódott, melyek egy-egy konkrét nevet állítottak az elemzés középpontjába. Elsőként az *Esti Kornél* személynevet vizsgáltam meg a két nagy, a nevet tartalmazó novellaciklusban, illetve röviden érintettem a név megjelenését és annak intertextuális vetületeit a mai magyar szépirodalomban. Összegyűjtöttem azokat a tulajdonságegyütteseket, hasonlóságokat és különbségeket, amelyek az egyes szövegdarabokban a visszatérő név által kirajzolódtak. A második nagy alfejezet a *Sárszeg* név előfordulásait vette számba az életműben, valamint a név kapcsán szóba került az azonos helynévvel jelölt entitások többrétű ábrázolásmódja, ennek révén pedig a kontextus kiemelt szerepe is az írói név értelmezésében.

A hetedik részben harminc kisebb terjedelmű szöveget, névtani szempontból releváns novellát elemeztem a szerző által alkalmazott, ilyen típusú szövegeire jellemző írói névadási tendenciák megállapítása érdekében. A megfigyelt tendenciákat névtani szempontból szemléletes szövegrészekkel igyekeztem alátámasztani.

A nyolcadik fejezet taglalta a szereplőket érintő névváltoztatásokat, valamint az olvasói asszociációk kérdéskörét; itt mutattam be a kérdőívek eredményeiből származó tanulságokat is.

A kilencedik fejezet foglalkozott a névtelenség altípusaival, megvalósulásaival az író szépprózai szövegeit tekintve.

Végül a dolgozat utolsó, tizedik nagy fejezete a kognitív pragmatika elméleti elképzeléseit figyelembe véve vizsgálta az Aranyrákány, az Édes Anna és egyes novellák megszólításait és említőformáit.

3. Kutatási eredmények. A Kosztolányi nyelv- és névszemléletével foglalkozó elméleti bevezető fejezetek igazolták azt az előfeltevést, hogy indokolt Kosztolányi esetében az írói névadás vizsgálata. A szereplőket érintő írói névváltoztatások elemzése révén igazolást nyert az is, hogy a kritikai kiadás már megjelent és még készülõ kötetei új lehetőségeket nyitottak meg az írói névadás kutatásában, ugyanis láthatóvá, ezáltal összehasonlíthatóvá teszik a szövegek alakulása közbeni névváltoztatásokat, azok szöveghehelyeit, kontextusát.

A poliszémiával foglalkozó fejezet igazolta, hogy az *édes* szó kontextusfüggõ jelentésrészei behálózják az Édes Anna címû regényt. Ezek a jelentések név általi, implicit írói jellemzéseként foghatók fel. A vizsgálatból kitûnik, hogy a kognitív szemantika elméleti kerete jól hasznosítható egy, az írói névadással jelentéstani alapon foglalkozó kutatásban, ugyanis lehetőséget biztosít a tágabb szövegösszefüggések felderítésére, tekintetbe véve a név által asszociált jelentésrészeket.

Az Esti Kornél-szövegcsoporthoz kifejezetten szemléletes példának bizonyultak az írói név intertextuális jellegének bemutatására, vagyis arra, hogy a különbözõ szövegekben felbukkanó *Esti Kornél* név felidézheti az olvasóban a korábban olvasott szövegekbõl származó, az adott névhez köthetõ kontextuális ismereteket. Ezek a novellák azért voltak jó példák a név intertextuális voltának igazolására, mert a novellaciklusok egyes darabjai lazán kapcsolódnak egymáshoz, eltérõ narratív technikákat alkalmaznak, sõt akár egymásnak ellentmondó információkat tartalmaznak a nevet viselõ szereplõrõl. Ennélfogva az összekötõ kapocs, az intertextuális elem maga a személynév. A *Sárszeg* név intertextuális megközelítés általi vizsgálata arra mutatott rá, hogy a szakirodalomban leggyakrabban említett maradiság és vidékiesség mint a névhez köthetõ asszociációk nem kizárólagosak, hiszen a nevet tartalmazó szövegekben néhány alkalommal pozitív konnotációban is elõfordul a helynév. Ez a megfigyelés igazolta a mindenkori kontextus vizsgálatának fontosságát a név funkciójának, jelentésének értelmezésében.

Az írói névadási tendenciákkal és stratégiákkal foglalkozó fejezet bizonyította leginkább azt az előfeltevést, hogy a névtani kutatásokhoz használt szempontok rugalmasak lehetnek, és az alkalmazott megközelítések a szövegek főbb sajátosságai mentén jelölhetők ki. A szerző novelláinak névtani elemzése révén megállapítást nyert, hogy egyes névhasználati megoldások műfajhoz is köthetők, valamint az alkalmazott írói névhasználati tendenciák és stratégiák keveredhetnek egy szövegben belül is.

A mai olvasói asszociációk kapcsán végzett kérdőíves kutatás alapján arra jutottam, hogy bár a kapott válaszok szerteágazóak, levonhatók belőlük kollektív asszociációkra utaló következtetések. Utalnak a mindenkori befogadó műértelmezésére, ugyanakkor a névdivat változása is hatással lehet a kapott válaszokra.

A névtelenség jelenségét vizsgálva többféle funkció és típus állapítható meg egy szerző életművét tekintve; a megfigyelt esetek nem alkotnak homogén kategóriát. Ugyanakkor a szövegekben fellelhető típusok nyitott kategóriákba sorolhatók, így egy-egy esethez többféle szándék, jelentés köthető.

További célkitűzés lehet Kosztolányi írói névadása kapcsán a disszertációban kisebb hangsúlyt kapó helynevek alaposabb vizsgálata is, mint amilyen a *Tarkó* vagy a *Gombkötő utca*. Emellett érdekes következtetésekre adhatna lehetőséget a kisebb számban előforduló, egyéb típusú nevek vizsgálata is a szerző szépprózai műveiben.

MÁTISNÉ PAJ GRÉTA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9132-6783>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

PhD Theses on Onomastics Defended in 2021

The brief summaries and the most important data of onomastic PhD dissertations defended successfully at doctoral schools in Hungary are published regularly in *Névtani Értesítő*: year of completion, size, consultant, opponents, date of defence. – A copy of the dissertations can be found in the libraries of the respective universities. – The dissertations presented here: E. NAGY, KATALIN: *Toponym-Sociological Studies in Hajdú-Bihar County*; MÁTISNÉ PÁJI, GRÉTA: *Literary Naming in Dezső Kosztolányi's Prose. The Most Important Personal Names and the Toponym *Sárszeg**.